

ENKELE VRAGEN OVER HET GRAETSEL-BOEXKEN

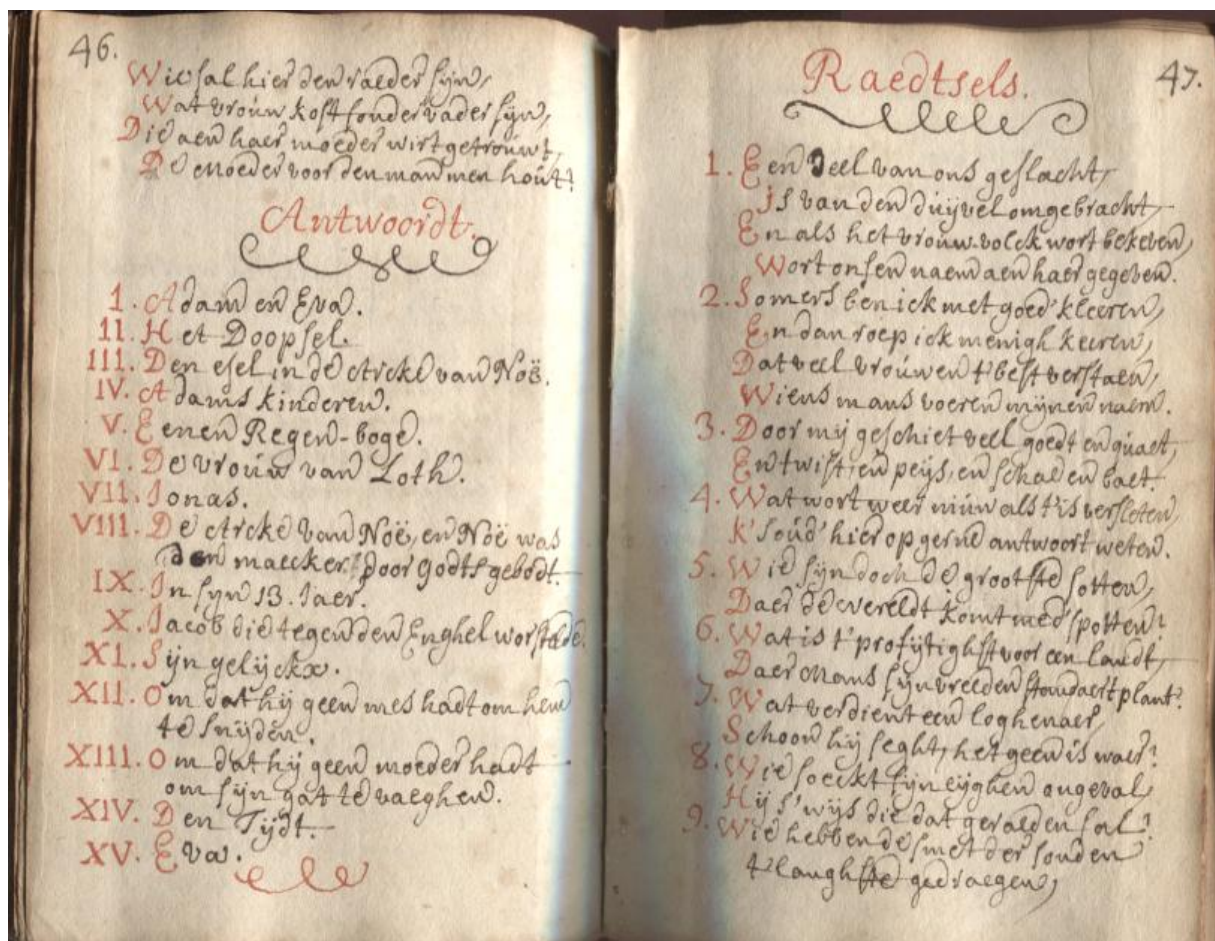
Op de veiling van Van de Wiele in Brugge, 21 maart 2025, kocht ik lot 370: *Graetsel-boexken bevattende noch veele zede-dichtiens, rijm-kluchtiens en quinck-slaeghskens uijt verscheijde poësische lief-hebbers, bij-een geraept, door J.E.G. - 1732*. Het bevat in een oude kalfsleideren band van octavoformaat 375 genummerde pagina's (+ 4 ongepagineerde in een ander handschrift). Het gaat om een sierlijk schrift in bruine en rode inkt, met achteraan zelfs een gedetailleerde inhoudstafel. Na 54 pagina's raadseltjes (met oplossing) volgen 100 genummerde grafschriften en 15 'snel- of punt-dichten'. Het gros van het boek (p 105-283) bevat 369 'sinne-spreucken' en 136 'zeeden-leeringhen'. Na 50 bladzijden kortere rijmpjes volgen aan het slot enkele lange gedichten: 'Lof-dicht van de wonderlijcke kracht, deught, en uijtwerckinghe van den klaeren en edelen brandewijn' (335-343), 'Mechelsche kloeckmoedigheijt over het blusschen van hunnen maen-brandenden-thoren' (344-351), 'Christelijcken A.B.C.' (352-359) en 'Beklagh-dicht van den gemartyriseerden Roussel-bergh' (365-372). Er bleven oorspronkelijk aan het einde vier pagina's blanco die later in een ander handschrift werden gevuld met moeilijk te ontcijferen rijmpjes over maagden en kloosters, een erg amateuristisch 'nonnenrijm'.

Waar komt dit boekje vandaan?

Ik kon de provenance van dit *Graetsel-boekken* gedeeltelijk achterhalen:

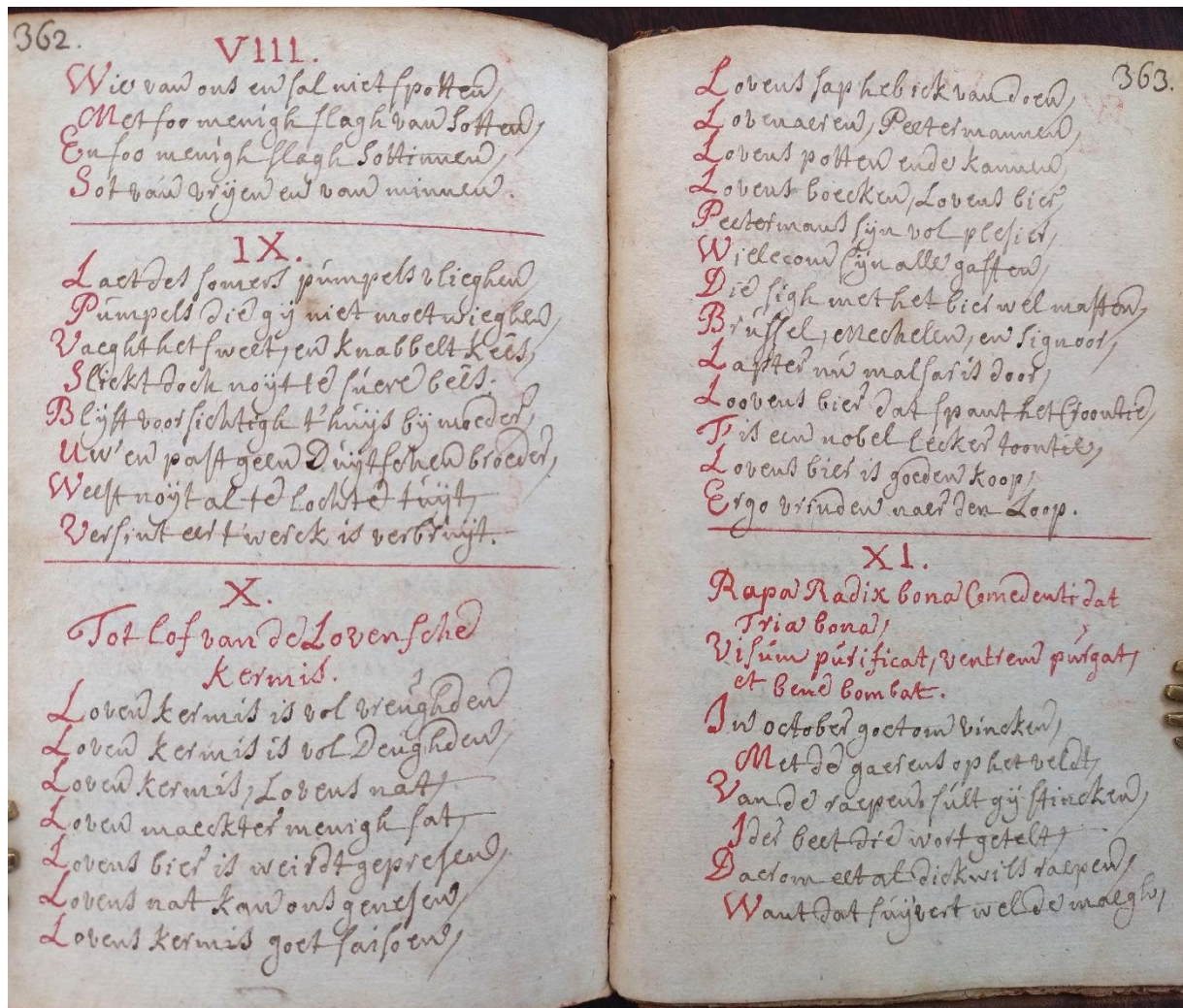
- Volgens handschriften in het boek behoorde het in 1753 toe aan Joannes Joseph Vertommen en in 1777 aan H (?) Vandenbergh.
- In 1842 staat het boek vermeld als lot 93 ('Collection de plus de 500 charades et petites pièces de poésies en flamand') in *Catalogue d'une très-belle collection de livres et autographes provenant de M***, amateur, dont la vente aura lieu à Gand, par Ferd. Verhulst... 14 Novembre 1842* (Gent, Hoste, 1842).
- In 1873 wordt het boek geveild als lot 2770 ('Manuscrit in-8°, veau brun') bij de verkoop van de collectie van Constant Philippe Serrure (1805-1872) historicus, numismaat, bibliofiel en filoloog: *Catalogue de la bibliothèque de M. C.P. Serrure: Vente 19.11.1872 et 23.10.1873* (Bruxelles, Libr. Fr.-J. Olivier, 1872-1873).
- In 1895 staat het vermeld als lot 62 ('Poésies flamandes') in *Catalogue d'une curieuse collection de documents manuscrits (documents historiques, pièces concernant différentes villes de Belgique et principal. Gand, archives de famille, etc., etc.)* (Gent, C. Vyt, 1895).
- In 1922 was het boek in bezit van Edgard Blancquaert (1894-1964) taalkundige en minister van Openbaar Onderwijs, zoals vermeld door Paul De Keyser: 'De Mechelse torenbrand' in *Nederlandsch tijdschrift voor volkskunde*, 1922, 27 p 85-94.

Wie was J.E.G.?

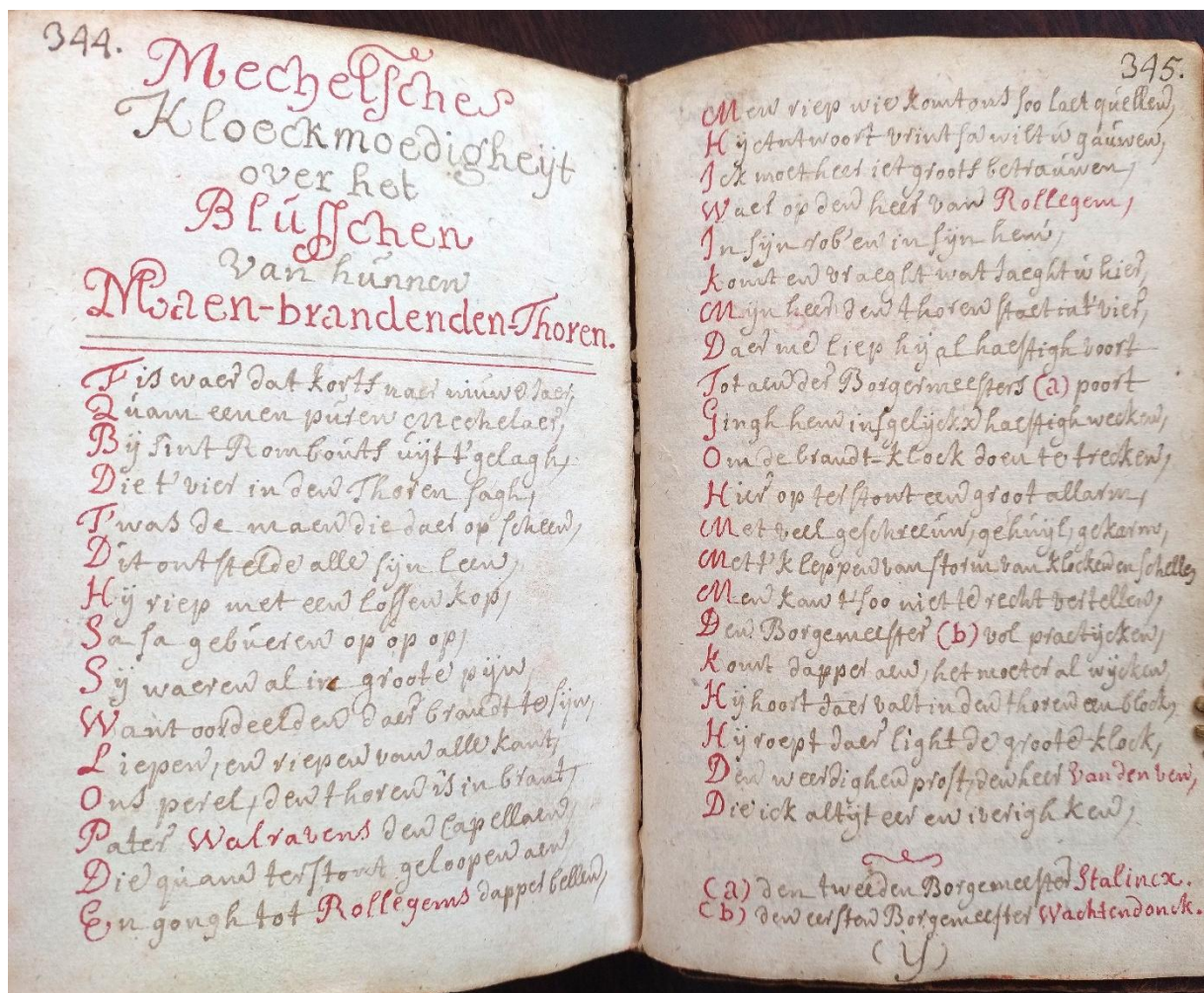
Wie er schuilgaat achter de initialen J.E.G. kon ik nergens achterhalen (ook na vriendelijke hulp van de stadsarchieven van Leuven en Mechelen). Vermoedelijk is het een Leuvenaar of iemand met Leuvense sympathieën omdat enkele teksten er expliciet naar verwijzen en verder de spot gedreven wordt met de Mechelaars. Zo vinden we een rijmpje waarvan later een variant verscheen als 'Lovensche klucht' in de *Lovenschen almanach ofte tydt-verkonder voor het jaer 1754*.

Eens ginck een bottres van Lúijck,
Met een mantie dick van búijck,
Wedde voor drij fransche croonen,
Die het gesien heeft kan het thoonen,
Dat sij sonder geck, of spot,
Hem sóúd' draeghen in haer hot,
Sonder rústen binnen Thienen
Om dit gel'ken te verdienen,
Van Loven tot Thienen sonder schroom,
Draeght sy desen Peter oom.

Nog opvallender is het gedicht *Tot lof van de Lovensche kermis*:

Loven kermis is vol vreúghden
 Loven kermis is vol deúghden,
 Loven kermis, Lovens nat,
 Loven maeckter menigh sat,
 Lovens bier is weirdt gepresen,
 Lovens nat kan ons genesen,
 Lovens kermis goet saisoen,
 Lovens sap heb ik van doen,
 Lovenaren, Peetermannen,
 Lovens potten ende kannen,
 Lovens boecken, Lovens bier,
 Peetermans sijn vol plesier,
 Wielecom sijn alle gasten,
 Die sijn met het bier wel masten,
 Brússel, Mechelen, en Signoor,
 Lapter nú malsar is door,
 Loovens bier dat spant het croontie,
 T'is een nobel lekker toontie,
 Lovens bier is goeden koop,
 Ergo vrinden naer den loop.

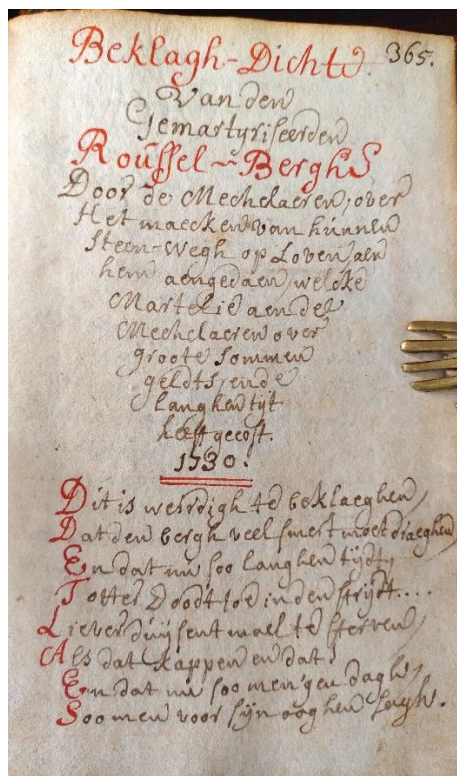

Vooraf de Mechelaars zijn het voorwerp van spot. Uitgebreid is het rijm op *Mechelsche Kloeckmoedigheijt over het Blússchen van húnnen Maen-brandenden-Thoren*. De Gentse hoogleraar en volkskundige Paul De Keyser (1891-1966) besteedde er bijzondere aandacht aan, met een transcriptie van het hele gedicht.¹ Ik citeer hier zijn commentaar:

De onmiddellijke aanleiding tot het schrijven van het hierboven medegedeelde ligt in het toevallig aantreffen van zulk een “carmen” ofte gedicht, als waarvan J.F. Foppens spreekt in zijn “Mechlinia”. Het staat in een 18e eeuwsch handschrift in 8°, in bruin kalfsleer gebonden, dat als titel voert: *Graetsel-Boexken / Bevattende noch veele / Zede-Dichtiens, / Rijm kluchtien / en / Quinck-slaeghsken / uijt / Verscheijde Poëtische / Liefhebbers, / Bij-een geraept, / Door / J.E.G. / 1732.*

Het hs. is in bezit van mijn vriend en collega Dr E. Blancquaert, die het mij tot onderzoek in bruikleen afstond. Het bevat, behalve den Mechelschen torenbrand, menige belangrijke folkloristische wetenswaardigheid, inzonderheid betreffende Mechelen, Leuven en beider omstreken. De opname van tal van “kleengedichtjes” zooals “grafschriften, punctdichtien, enz” van Cats en Huyghens bewijst hoezeer deze 17e eeuwsche Noord-Nederlandsche auteurs hier bekend waren.

Niettegenstaande ijverige opzoekingen zijn de initialen J.E.G. ons een “raadsel” gebleven, evenals het auteurschap van het gedicht, waarover wij het hier hebben, namelijk: *Mechelsche Kloeckmoedigheijt*. Naar sommige titels, zooals “Tot lof van de Lovensche kermis” en dergelijke, naar enkele zinspelingen en taaleigenaardigheden te oordeelen, moeten verzamelaar en dichter Leuvenaars zijn. Het verso van het voorste schutblad draagt slechts de namen van twee 18e eeuwsche eigenaars : *Ex-libris Joannis Josephi Vertommen 1753* en *Ad usum Vandenberghe 1777*. Het handschrift werd verkocht op de boekenveiling Serrure in Oct. 1873 (zie catalogue Vente Serrure 2e vol. n° 2770).

¹ 'De Mechelse torenbrand' in *Nederlandsch tijdschrift voor volkskunde*, 1922, 27 p 85-94; citaat p 89.

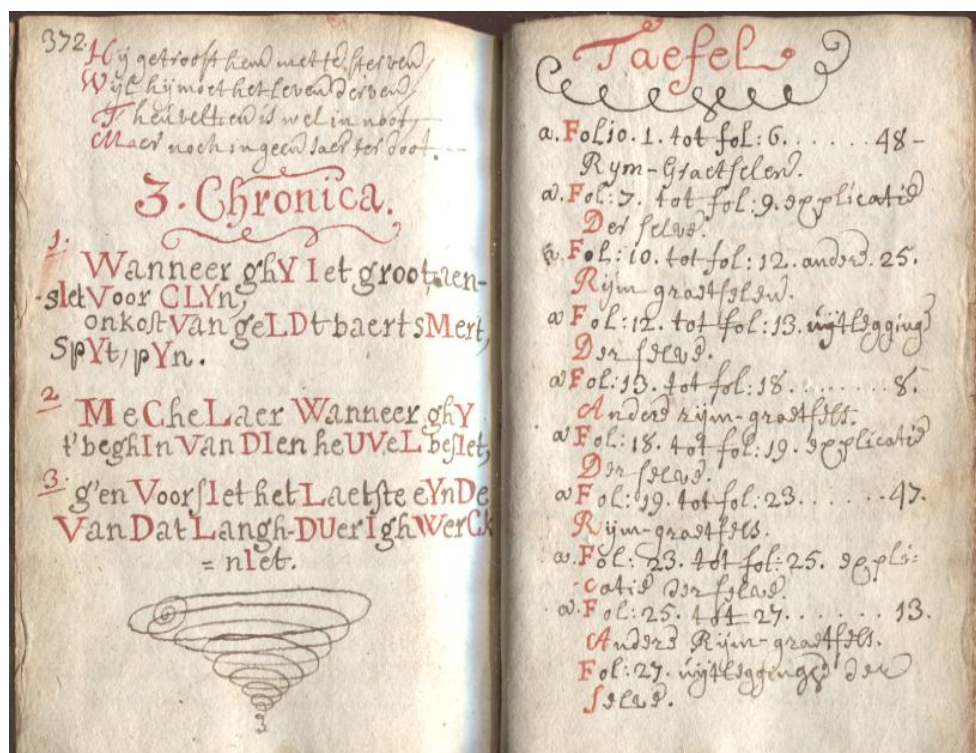
Een ander uitvoerig gedicht hekelt de aanleg van de steenweg Mechelen-Leuven: *Beklagh-Dicht van den Gemartyriseerden Roussel-Bergh*. Het gaat om het 'opblazen' van de Roeselberg in Herent waarvan de auteur lijkt een getuige te zijn geweest, met datering van 1730. De Leuvense geschiedkundige Jozef-August Mertens besteedde aan dit voorval enige aandacht (al vernoemt hij het jaartal 1735).²

Dit jaer trok men den steenweg van Mechelen naer Leuven, welke, volgens het octrooy, regelrecht van St-Rombauts toren op St-Jan op de berg moest geven. Om zulks ten uitvoer te brengen, had men eenige bergen, onder welke den Roussel-berg te doen springen.

Nu zou het de maen niet wezen,
Zoo 't van Rombout staet te lesen;
'T ging een ander vuerwerck syn
Als den brandt der Maene-schyn,

dat voortaan de Mechelaers moest vermaerd maken. Op dit merkwaardig werk schreef men liedjes en dichtjes, in welke de torenbrand niet wordt vergeten.

Wel wordt het gedicht uit ons *Graetsel-boexken* nergens vermeld!

² A. Mertens, 'Iets over de spotnamen onzer Belgische steden in 't algemeen en over den naem van Maenblusschers den Mechelaren gegeven, in 't byzonder' in *Lettervruchten van het Leuvensch Genootschap Tyd en Vlyt – Tweede deel prozastukken* (Antwerpen, J.-E. Buschmann, 1847) p 236-331; citaat p 308. Op 9 juni 1730 kreeg Mechelen het octrooi om de steenweg Mechelen-Leuven aan te leggen; zie R. Casteels, 'De aanleg van de steenweg Leuven-Mechelen (1730-1740)' in *Haachts Oudheid- en Geschiedkundig Tijdschrift*, 12 (1997) p 30-41 & 229-237. Het dispuut hierover tussen Mechelen en Leuven werd ook geheld in *Curieusen ende vermaeckelycken pro et contra by forme van dialogue tusschen de dry stom-sprekende hoofd-steden van Brabant, Loven, Brussel ende Antwerpen* (1750).

Welke bronnen gebruikte de auteur?

In de titel geeft de schrijver/compiler toe dat hij “veele zede-dichtiens, rijm-kluchtiens en quinck-slaeghsken uijt verscheijde poësische lief-hebbers, bij-een geraept” heeft. Vermoedelijk maakte hij vooral gebruik van allerlei lokale almanakken die op hun beurt uit andere bronnen overschreven. Voor een groot deel van de teksten vond ik de mogelijke bron, hier chronologisch geordend.

- Franciscus Sweerts, *Epitaphia joco-seria, Latina Gallica Italica Hispanica Lusitanica Belgica* (1623) < Graftschriften p 54-84 [Verschillende graftschriften kwamen ook voor in Richard Verstegen, *Neder-duytsche epigrammen op verscheyden saecken* (1617)]
- Jacobus Lydius, *Vrolycke uren ofte der wysen vermaeck* (1640) < Epitaphium p 359-360
- Adrianus Poirters, *Het masker van de wereltd afgetrocken* (1645...) < Sinne-spreucken p 203
- Jacob Cats, *Spiegel van den ouden en nieuwen tijdt* (1655) < Sinne-spreucken p 105-113; 207-213
- Constantijn Huygens, *Koren-bloemen* (1658/1672) < Snel- en Punct-dichtiens p 101-104
- Petrus Croon, *Moy-al oft vermaeckelycke bedenckingen op verscheyde oeffeningen* (1666) < Graftschriften p 85-92
- Petrus Croon, *Grabbelingh oft vermakelijcke raetsels op keucken en disch* (1666) < Raedtselen p 37-39
- Judocus vander Cruycen, *De spreek-woorden van Salomon* (1687) < Sinne-spreucken p 178
- Jacob Moons, *Sedelyck Vermaeck-Veld* (1701) & *Sedelycken Vermaeck-Troost* (1702) < Latijnse spreuken met vertaling p 108-110; Zeden-Leeringhen p 221-272; Rijmkens van twee Regels p 308-312
- *Het Brussels Moeselken* (1710) < Klucht-Dichtiens p 313-335; Lof-dicht p 335-343
- *Apollo's Marsdrager, veylende allerhande scherpzinnige en vermakelyke snel, punt, schimp- en mengeldigten* (1715/1718) < Punt-dichtiens p 110-112
- Abraham van St-Clara, *De gekheydt der wereltd* (1718) < Sinne-spreucken p 189-200
- *Nieuwen Ghentschen almanach voor het schrickel-jaer O.H. Jesu Christ M.DCC.XXX* (1720) < Sinne-spreucken p 163-170
- *Den Venetiaenschen almanach ofte oprechten hemel-meter voor het schrickel-jaer ons Heeren M.D.CC.XXIV* (1724) < Sinne-spreucken p 113-117
- *Den onvervalschten Vlaemschen tydt-wyser* (1730) < Raedtselen p 1-4; Sinne-spreucken p 147-169
- Tannetge Cornelis Kornelis, *Een nieuw liedt-boekje, genaamt het dubbelt Emausje* (1742 = elfde druk) < Christelijcken ABC p 352 ev
- *Lovenschen almanach ofte tydt-verkonder voor het jaer 1754* < p 141, variant ('Lovensche klucht')

Het 'nonnenrijm'

De vier pagina's rijmpjes aan het slot zijn hoogst waarschijnlijk een origineel 'dichtwerk' van een andere rijmelaar.³

De maeght is wel bedacht
die met de nonnen lacht
Die clooster leven sockt
Die is van godt vervloekt
Die maeght mishaeht aen god
Die sigh steldt in een slodt
godt dese dochter prijst
die op de ionmans peijst
daerom geeft ick mijn geldt
aen eenen ionghen heldt
Die hebben groote pijn
Die in het clooster sijn
tis onrust en verdriet
dat men in clooster siet
sen doen niet soo het behoort
die naer de nonnen hoort
verdomt sijn altemael
die sijn ant cloosters pael
sij sockt hemels geneucht
die uyt haer clooster vlucht
want saligh is den aert
als men met ionmans paert
seer wijs doet dan de maeght
Die naer de ionmans iaeght

ick soeck met eijghen wil
De deught van mijne siel
van mij is afgekeurt
het geen de siel besmeurt
met ionmans en gemal
men comt in quaden val
daerom heb ick verfoeydt
die in de weireldt wijdt
tis deughdigh en oprecht
al wat den pater seght
hij wildt nu met geweldt
voor eeuwich wel gesteldt
tis al tot siel profijdt
het geen hij heeft gesijdt
gij sijde een dwasen mensch
leeft gij naer duvels wensch
het beteeckent saligheydt
het geestelijck abijdt
gij sijdt als sot en bot
als gij den paep bespot
de suyver maeght vergaedt
die in de werelddt staedt
hierom neem ick nu aen
de religeuse baen

Die sockt het nonnen leven
sal slechte deughden geven
dees wilt haer salighijdt
die kiest de libertijdt
Die dijdcl pracht blijft minnen
besit de beste sinnen
Die godt haer maeghdom geeft
onsaelighlijck sij leeft
aen nonnen christi vrinden
ken sal mij noodt verbinden
Die volghen venus raedt
in godt sijn heeft versaedt
het geen de ionmans geven
streckt al tot eeuwich leven
die in de werelddt blijft
De saligheijdt beclijft
Die volgen sweireldts moden
voldoen aen godts geboden
Die nonnen geeft gehoor
is een onnoosel sloor
wilt men met christus trouwen
het sal ons haest berouwen
Die volght den nonnen raedt
en hoort maer slechten praedt

des weireldts ijdel heden
en heb ick noodt beleden
Den geestelijken staedt
is nu mijn siel vermaeck
ick wil mijn siel versaden
door geestelijke raeden
de geestelijke spraeck
is nu mijn siel vermaeck
al dat de ionmans geven
en moet men niet beleven
naer diepste van de hel
compt mete door overspel
alst gaet naer onse sinnen
ten doet de siel niet minnen
sijdt gij vereendt met godt
gij hebt het beste lot
gheel sweirelts op te groeyen
moedt men altijdt verfoeyen
gaet gij een clooster in
dan sijdt gij godts vriendin
die volght de paters woorden
dees wildt het saelighste orde
de weireldt di haer verenight
is gans berooft van deught

³ Transcriptie met dank aan Staf Thomas.

Die maget is wese doecht
 die mit de vromen leeft
 die vloetter lere fort
 die is van god verwekt
 Die maget misgast al god
 die sijt stiet in een god
 god des docten preft
 die op de ionmans docht
 darom geeft ik u geset
 an allen iongen vol
 die vromen groots vrom
 die in de vloetter sijn
 die onrust in de docht
 dat men in vloetter sijt
 die doen mit soot groot
 die vrom de vromen voort
 verdont sijn altemaal
 die sijn in vloetter vol
 die fort en lere docht
 die niet van vloetter vrom
 want salig is de art
 als men mit ionmans part
 fort wist docht dand maget
 die vrom de ionmans docht

[illegible]